

do_s_o_t_o_t_o_s_r_b_i_j_a

међународна радна група за
документацију и заштиту
грађевина, места и целина
модерног покрета

Минимални документациони досије 2003

Саставила: национална радна група Србије

0.1 ФОТОГРАФИЈА УРБАНИСТИЧКЕ ЦЕЛИНЕ

- 0.1. **Наслов фотографије**
Трг Партизана у Ужицу
- 0.2. **Извор**
Разгледница, Историјски архив Ужице
- 0.3. **Датум**
/

Шифра у локалној бази података
URB-RS-031-b-0001

1. ИДЕНТИТЕТ ОБЈЕКТА

1.1.	Данашњи назив објекта
Трг партизана	3
1.2.	Варијантни или претходни/оригинални назив
Спомен трг	4
1.3.	Назив улице и број
Трг партизана бб	5
1.4.	Град
Ужице	6
1.5.	Општина
Ужице	7
1.6.	Поштански број
31000	8
1.7.	Држава
Република Србија (изграђено у ФНРЈ / СФРЈ)	9
1.8.	Позиција у оквиру глобалног позиционог система
43°51'24.2"N, 19°50'24.8"E	10
1.9.	Класификација/типологија
URB – урбанистичка целина: трг, јавни градски простор	11
1.10.	Статус и датуми заштите
/	12

2. ИСТОРИЈАТ ОБЈЕКТА

2.1.	Оригинални нацрт/намена
Намена и типологија се није мењала. Типологија ободних објекта који чине урбанистичку целину Трга је различита: објекти на источној и западној страни трга имају мешовите стамбено-пословне типологије, на северном делу трга се налазе објекти културе - позориште и библиотека.	13
2.2.	Датуми: наредба/завршетак
Конкурс је расписан у лето 1952. и завршен у јесен 1953.
Период пројектовања: 1953 -1958. године.
Почетак извођења радова: 6.05.1958.
Завршетак радова/свечано отварање: 3.06.1961.
Одбор за обележавање историјских места при Централном одбору Савеза бораца Југославије одлучио је да се у Ужицу, с обзиром на значај и улогу коју је тај град имао у Народној револуцији, подигне споменик Јосипу Брозу Титу. Перспективни план развитка града и цео урбанистички ток наметнули су као најпогодније решење за овакву изградњу део града раније познат под именом Житна пијаца. На том простору предложена је изградња спомен трга, као отвореног, јавног, пешачког простора који би на ободу окупљао најважније културне институције: позориште, биоскоп, библиотеку и изложбenu дворану, заједно са становањем и комерцијалним садржајима.
Ужице је међу првим градовима у Србији, по завршетку рата, почело да ради	14

урбанистички план. Још у пролеће 1945. године рађене су идејне скице урбанистичког решења. Тај задатак су добиле од Министарства грађевина Србије Одељења за уређење насеља и предела арх. Ружица Илић и арх. Миладин Прљевић. Касније је сав посао примила на себе арх. Ружица Илић.

19. јануара 1955. године Народни одбор градске општине усвојио је урбанистичко-регулационо решење ужег центра града Ужица, који је пројектовала архитекта Ружица Илић, а који је обухватио део града омеђен: са истока Обилићевом улицом, са јужне стране Омладинском улицом, дуж реке Ђетиње, са запада Доситејевом улицом и улицама Вита Пантовића, Косовском и Сланушком са севера. На седници Народног одбора општине, одржаној 9. априла 1957. године, Народни одбор општине, по предлогу Савета за комуналне послове, одбацио је поднети пројекат плана града. Тада је рад на регулационом плану прихватила група стручњака: архитекта Станко Мандић, арх. Братислав Стојановић, арх. Драгољуб Јовановић, арх. Милорад Пантовић, арх. Илија Мићић и арх. Мића Радовановић. Убрзо је остао сам арх. Станко Мандић у време када се интензивно радило на елаборатима за изградњу трга. Решењем Народног одбора општине Титово Ужице, 1. новембра 1958. године пројекат арх. Станка Мандића је усвојен и приступило се реализацији.

Идејним пројектом обухваћен је простор између улица Сердара Мићића (од новопројектоване улице Сланушке до Бирчанинове), Бирчанинова, Страхињића бана, Уремловачки поток (до новопројектоване Сланушке улице) и новопројектована Сланушка улица, кроз бивши Артиљеријски круг. Пројектована садржина објекта који су чинили трг обухватала је: 330 станова, градску робну кућу, изложбenu дворану, локале, градску кафану, биоскоп, филијалу Народне банке, Спомен-дом (позориште, библиотеку са просторијама друштвених организација) и зграду Командне дивизије. Слободни простор Трга чинили су пешачки простор, травњаци и спомен парк у вези са Спомен-домом. Доминантан мотив Трга и целог градског простора требало је да буде споменик Јосипу Брозу Титу, постављен на истакнутом месту Трга, као стојећа фигура висока 4.75 метара, рад професора Франа Крнишића из Загреба.

Изградња Трга партизана започела је стамбеном зградом на јужној страни 6. маја 1958. године. Да би што ефикасније приступио извршењу задатка, Народни одбор општине Титово Ужице 31. октобра 1958. године формирао је Одбор за изградњу Трга. Како су се послови проширивали и убрзавали, то је исти орган касније доено одлуку о оснивању Дирекције за изградњу Трга. Ова Дирекција послувала је у склопу Народног одбора општине. По доношењу ове одлуке Одбора, Дирекција за изградњу Трга отпочела је са радом 1. августа 1960. године и све касније послове дате јој у надлежности узела је у рад. У изградњи трга учествовала су како локална, тако и предузећа из свих крајева Југославије. На изградњи Спомен трга, почев од маја 1958. године до почетка јуна 1961. утрошено је 2.014.929 ефективних радних часова.

На простору на ком је саграђен Трг, порушено је 70 стамбених зграда које је насељавало 121 корисник станова, односно 405 чланова породице и 51 пословна просторија.

Због недостатка времена и фиксираног рока завршетка свих радова на Тргу, главни пројекти нису могли бити сви комплетно готови пре почетка градње објекта, тако да је одлучено да се посао око изградње пројеката уступи групи стручњака из Београда, који су на челу са главним пројектантом, арх. Станком Мандићем, радили на пројекту паралелно са извођењем радова. Сви пројекти и детаљи ишли су у склопу пројектантског бироа Грађевинског предузећа Златибор из Ужица, које је Народни одбор општине 23. септембра 1958. године одредио за извођача радова.

Како одбор није био у могућности да у потпуности обезбеди пресељење станара и рашчишћавање терена, то је паралелно са овим текла и градња Трга у етапама. Изведено стање је урађено у складу са пројектом, захваљујући томе што су се радови изводили по етапама, што је рад на главном пројекту рађен

паралелно са извођењем радова, чиме је пројектант Станко Мандић све време пратио процес развоја целине.

На постојећем простору, на ком је изграђен Трг у Ужицу, раније се налазио Житни пијац (арх. Милорад Пантовић инсистирао је на мозаику испред зграде Куле где је на плочнику представљен план ужег центра града са некадашњом пијациом). За потребе изградње трга порушено је 70 стамбених зграда са 121 корисником станова и 405 чланова породице, као и 51 пословна просторија. Просечна старост зграда била је педесет година, а већина је била саграђена од ћерпича и бондрука.

2.3. **Пројектанти архитектуре и други пројектанти** 15

Архитекти: Станко Мандић, Милорад Пантовић, Ружица Илић
Инжењер консултант: Јуриј Дризо
Извођач радова: грађевинско предузеће Златибор из Ужица

2.4. **Остале особе или догађаји везани за објекат** 16

Наручилац: Одбор за обележавање историјских места при Централном одбору Савеза бораца Југославије.

Трг је свечано отворио Александар Ранковић, а отварању су присуствовали Јосип Броз Тито, Светозар Вукмановић Темпо, Владимир Бакарић, Петар Стамболић, Милош Минић, Иван Рибар, патријарх Герман и други.

Прослави поводом отварања присуствовали су многи државни и политички руководиоци, као и амбасадори 24 земље, представници међународних борачких организација: Светске федерације бивших бораца, Међународне федерације учесника покрета отпора и Међународне конфедерације ратних заробљеника.

Све те личности и догађаје пратило је 200 домаћих и страних новинара, међу којима и дописници агенција: *AFP, TACC, United press, New China News Agency*, као и дописници француског *Le Monde* и московске *Правде*.

2.5. **Значајне измене са датумима** 17

Маја 1999. године зграда поште је потпуно срушена, у НАТО бомбардовању.

2001. године реновирање робне куће – подељена је на мање локале.

2006. године реновирање биоскопа, приземља источног блока као и приземља Куле.

2008. године реновирање градске кафане.

2000. године расписан је конкурс за интервенцију на самом платоу Трга у Ужицу, где је прво место додељено професорки Архитектноског факултета Универзитета у Београду, Драгани Базик.

2007. године расписан је конкурс за санације кровова источног блока. Извођење ових победничких решења значајно би угрозило естетику као и споменички и историјски значај Трга.

Промене су настајале услед промене власти у земљи, промене власника, приватизације и транзиције. На месту где је стајала пошта данас је паркинг простор, тиме су нарушене естетске карактеристике урбанистичке целине. Такође, естетика и карактер меморијалног спомен-трга нарушена је измештањем споменика Јосипу Брозу Титу, који је предвиђен као доминантни мотив.

2.6. **Данашња намена** 18

Данашња намена је остала иста- јавни простор.

Стамбени простори на ободу трга остали су неизмењени, једине промене настале су у приземним деловима, где су првобитне намене филијале банке, биоскопа, градске кафане, робне куће остале претежно исте, али је реновиран ентеријер ових објеката.

2.7. Постојеће стање

19

Камен који је коршћен за поплочавање трга је остао аутентичан, једино је на највишој коти платоа, код Позоришта замењен 2009. године. Првобитни мобилијар: клупе, саксије и светиљке замењени су. Фасада западног блока, на улазном делу исписана је графитима.

3 ОПИС

3.1. Општи опис

20

Трг Партизана обухвата простор између Сланушке, Бирчанинове, Страхињића бана, Марије Маге Магазиновић, кроз бивши Артиљеријски круг.

Бруто површина зграда на Тргу износи 43.789 m², површина Трга износи 19.154 m², а површина под зградама на тргу износи 9.351 m². Дужина трга износи 175, а ширина 76 метара.

Основне карактеристике пројекта, чији је задатак био креирати архитектонску целину у којој би се грађани сретали, опуштали и шетали, су: концентрација најинтензивније изградње града у погледу висине израђености око Трга. Максимално прилагођавање платоа Трга природним условима. Кроз програм изградње одвија се решавање најактуелнијих потреба града у погледу стамбених и јавних градских потреба. Стварање одговарајућег оквира за постављање споменика Јосипу Брозу Титу, као и простора који би имао одређени меморијални карактер везан за историјске догађаје ужичког краја.

Целина Трга састоји се из западног, јужног, источног и северног дела.

Западни део Трга на простору између улице Маршала Тита, Трга, Артиљеријске, Вите Пантовића и Страхињића бана. На овом простору изграђен је стамбено-пословни објекат висине изграђивања- приземље, мезанин и пет спратова, који садржи 164 стана, градску робну кућу, изложбене дворане и канцеларије.

Јужни део- стамбено пословна зграда висине изграђивања: приземље, мезанин и четири спрата, која садржи педесет један стан и пет локала.

Стамбено пословни објекат на источној страни трга подељен је на 4 целине према висини изграђивања:

а) биоскоп и управна зграда Народне банке-приземље и мезанин

б) приземље и мезанин и четири спрата стамбено пословног простора

в) приземље, мезанин и пет спратова

г) приземље, мезанин и десет спратова (стамбена Кула), који садржи укупно 115 станова, локале, градску кафану, биоском и филијалу Народне банке.

Зграда Дивизије састоји се из приземља и два спрата и садржи послоне просторије и канцеларије.

Спомен дом састоји се из приземља и спрата, а од просторија садржи: позориште и библиотеку са просторијама за друштвене организације.

3.2. Конструкција

21

Конструктивни систем грађевине је армиранобетонски скелет, док је фундаирање изведено на шиповима система „франки“. Међуспратне конструкције су такође армиранобетонске, ливене на самој локацији. Све таванице у објекту су спуштене због израде система грејања. У згради је углавном предвиђено централно грејање, а грејна тела смештена су у таваници и на зидовима, осим у репрезентативном делу и кабинетима, где је ваздушно грејање са уређајем за климатизацију.

3.3. Контекст

22

Уже градско језгро, позиција старе Житне пијаче. Порушени су објекти карактеристични за балканске градове османског типа - бондручне зграде на неправилно трасираним улицама, како би се ослободио простор за изградњу културних, пословних, комерцијалних и стамбених садржаја.

4. ВРЕДНОВАЊЕ

4.1. **Техничка вредност**

Начин решавања платформи трга и уношење просторне динамике платоа која чини јединствену целину са објектима који га обзиђују представља највећу вредност овог дела.

Цео градски Трг пројектован је тако да буде друштвено-јавни центар града, с обзиром на намену ободних зграда. У погледу саобраћаја Трг је пешачки, док се колски одвија улицама које га окружују.

С обзиром на основну концепцију решен је у више различитих нивоа. Предњи део Трга пројектован је са четири платоа. Савладана висина степеницама на Тргу износи 6,44 m, а савладана нагибом износи 3,08 m, тако да укупно савладана висина износи 9,52 m.

Од материјала углавном је коришћен асфалт и камене плоче. За поплочавање су коришћене три врсте камена и то: *сирогојно*, *аранђеловачки гранит* и *маће* из истоименог села код Ивањице.

Сви завршни радови поплочавања уоквирени су ивичњацима од црног полираног јабланичког гранита у дужини од 609 метара. Арх Станко Мандић по питању поплочавања Трга: „Прва замисао по пројекту је да се поплоча каменим плочама постављеним на један одређен начин са комбинацијом мрког и белог камена. Ја сам замислио да те површине буду у комбинацији беложућкаста и црвено-сива. Истакнуте површине резервишем за црвену боју. Овде се морало водити рачуна о отпорности камена према температури, киши и сунцу, јер тек тада камен добија своју боју, свој изражај“ (ИАУ, фонд СО Ужице, несређено).

Прилази-рампе на Тргу, изграђене су са повољним нагибима, без степеништа, да би био омогућен прилаз инвалидским колицима и дечијим колицима, како објектима, тако и већем делу Трга.

Објекти са источне и западне стране су издигнути за дуплу спратну висину и носе се на стубовима, што се доводи у везу са основним модернистичким постулатима слободног плана.

4.2. **Друштвена вредност**

Велики друштвени значај ове урбанистичке целине састоји се у томе што су оваквим грађевинским подухватом створени услови да се запосли велики број радника и сељака и тако реши основно питање њихове егзистенције.

Пре изградње Трга, већина кућа у Ужицу била је саграђена од бондрука и ћерпича, овим пројектом изграђени су нови стамбени објекти који су значајно побољшали квалитет живота.

Услед географског положаја Ужица, улице су биле углавном мале, уске, кривудае и калдрмисане. Изградња велике јавне површине омогућава окупљање и сусрете великог броја људи.

4.3. **Културна и естетска вредност**

О културном значају ове урбанистичке целине, за тадшњу Југославију, довољно говори само отварање Ужичког Трга које је одржано на двадесетогодишњицу Устанка народа Југославије. Прослава је почела 3.06.1961. присуствовали су многи државни и политички руководиоци, као и амбасадори 24 земље. Специјалним аутобусима у Ужице су допутовали и представници међународних борачких организација: Светске федерације бивших бораца, Међународне федерације учесника покрета отпора и Међународне конфедерације ратних заробљеника.

Све те личности и догађаје пратило је 200 домаћих и страних новинара. Међу 43 страна новинара за иностране листове и радио-станице, налазили су се дописници великих агенција: *AFP*, *TACC*, *United press*, *New China News Agency*, као и дописници француског *Le Monde* и московске *Правде*. Три иностране телевизијске компаније пратиле су збивања у граду: Независна британска телевизијска мрежа *ITV*, *Fox* и *Tele-News*, ТВ компаније из Сједињених Америчких

држава.

Многобројне издавачке куће подредиле су своју делатност збивањима у Ужицу. Туристички савез среза штампао је Туристички водич како би посетиоцима открио занимљивости ужичког краја. Био је то први туристичко-пропагандни материјал рађен у западној Србији.

Издата је серија поштанских марака посвећена Ужицу и серија шибица, Фабрика дувана Сарајево је за ту прилику избацила на тржиште ново паковање цигарета Титово Ужице. Продавале су се по цени од 70 динара у чврстом омоту, односно 110 динара у лименом.

Телеграфска агенција нове Југославије - Танјуг, издала је у Ужицу *Дневни информативни билтен*, који је за ту прилику имао посебан назив: *Специјални билтен*. У њему су штампане најактуелније вести које су се десиле у свету и у земљи упоредо са догађајима у време прославе.

Утисци многих познатих личности које су посетиле Ужице и трг, говоре о снази коју је он остављао на посматрача. Њихове изјаве су имале ауторитет јавне речи, тако да су их објављивала ондашња популарна гласила.

Угљеша Богуновић:

„Захваљујући самом свом положају као и веома успешним интервенцијама, град има своју физиономију. Урбанистичку-најпре. Јер Трг представља европску класу и далеко је од онога што многи желе да крсте именом чаршије. Представља једно од најбољих архитектонских решења у Југославији. Предлажем да се отвор према Малом Забучју ни по коју цену не затвара. Ако би се Трг уоквирио новим зградама онда бисмо добили нешто што би могло да стоји у сваком другом месту. Не треба заборавити да су овде и људи и стручњаци били једна јединствена целина. Не треба заборавити да је Ужице било почастовано једном седмојулском наградом за Трг партизана и једном октобарском за решење блока Златибор.“

Одбор за изградњу Трга наградио је архитекту Станка Мандића са 500 и представника извођача - инжењера Јурија Дриза, са 400 хиљада динара. Поред овога, архитекта Станко Мандић добио је Седмојулску награду Савета за научни рад Народне Републике Србије, у износу од 500 хиљада динара.

Приликом доделе признања арх. Станко Мандић изнео је своје утиске:

„Један овакав посао треба радити најмање пет до десет година, а ето, погледајте шта су људи постигли за свега три године. Овакви послови траже комплетног човека, потпуно га апсорбују. Ипак, ја морам да кажем да је то један красан посао, један заиста леп посао, и ја сам имао срећу да мени овај задатак буде поверен.“

Када сам пројектовао да се постави друмска коцка на робној кући, ја сам имао одређену визију тог објекта. И све време рада на пројекту био сам у визионарској улози. Тренутно пролазници сада виде трг овакав какав је. Ја га друкчије видим. Видим разгранате платане, разгранат храст иза споменика председника Тита, видим трг за много година унапред. Трг није завршен, он је у изградњи. Треба га култивисати. Он ће бити завршен када буде готова пошта, када се доврши све до реке и преко реке, а то су хотел, железничка станица, синдикални дом...Трг ће бити завршен кад зеленило стаса, кад липе замиришу, кад се Панчићева оморика опусти...

Ја ћу евоцирати само један тренутак тешке ноћи откривања пано зида на Спомен дому. За све време рада размишљао сам о томе како овом граду, на овом тргу, дати једно специфично обележје. Замислио сам пано-зид који чини позадину споменика председника Тита, овакав каквог га видите. Али ја га нисам видео све до пре неколико дана када је скинут застор. То је за мене била најтежа ноћ, то ишчекивање да видим како изгледа пано-зид.¹“

4.4. Историјска вредност

¹ Д. Рашковић, А. Ђурић, Трг партизана-велико дело. Вести бр 731, 13. јул.1961, стр 5.

Урбанистичка целина Трга има велики значај, са једне стране, као пример модернизације града једним пројектом који групише сва важна културна здања, колективно становање и простране, отворене јавне површине, и са друге, као споменик времена и државе у којој је настао.

Ова урбанистичка целина није у великој мери објављивана у стучној литератури. Међутим, представља један од ретких урбанистичких пројеката Југославије које су објављени у престижном француском часопису Архитектура данас (L'architecture d' Aujourd'hui), објављен је у двоброју март-фебруар 1964. године.

4.5. Генерална оцена

Урбанистичка целина Спомен трга, односно Трга партизана јесте део ширег архитектонско-урбанистичког програма, спроведеног у склопу организованог обележавања и уређивања историјских места у девет градова² Југославије, који су били значајни за почетак НОБ-е и Револуције, те као такав има изузетну историјску вредност. Као један од пионирских подухвата модернистичке урбане реконструкције, планирања и (доследно спроведене) изградње тргова у послератној Србији, Трг партизана заузима врло значајно место у историји послератне модерне у Србији. Трг представља и изванредно ауторско остварење, које ефектно комбинује функционализам у урбанистичком решењу Ружице Илић са архитектуром интернационалног модернизма Милорада Пантовића и регионалног романтизма Станка Мандића - што се може уочити у обликовању маса и детаља Трга, односно објеката који га формирају/окужују. Најзад, са техничког аспекта, Трг представља типични пример југословенске модерне, која у недостатку софистицираних технологија градње ефектно комбинује модерне индустријализоване са локалним занатским техникама изградње, што резултира живописним хибридима, који су карактеристични за почетак 1960-тих година у грађевинарству Југославије.

27

5. ДОКУМЕНТАЦИЈА

5.1. Главне референце

Историјски архив Ужице, Техничка документација: Спомен трг – Титово Ужице, главни пројекат

Архив Југославије, Фонд 297 СУБНОР, фасцикла 81: Комисија за неговање револуционарних традиција – материјали о обележавању историјских места 1954-71.

Чланци у часописима:

1. Стојановић, П.: Као да се поново враћам својој рођеној кући. Политика, среда 5. јул 1961. стр. 8.
2. НН. Тито међу Ужичанима. Политика, среда 5. јул 1961. стр. 7.
3. Минић, Оливер: Друштвени центри. Архитектура урбанизам, бр. 11-12, Београд, фебруар-март 1962., стр. 5.
4. Ђетковић, С.: Зашто нема забаве на тргу. Вести, бр. 872, Ужице 9. април, стр. 8.
5. Тешић, П.: Трг Партизана васпитава и оплемењује. Вести бр. 1026, 3. март 1967., стр. 5.
6. Ђоровић, Б.: Титово Ужице је сада њихов град. Вести бр. 1057, 2. новембра 1967., стр. 2.
7. Петровић, Б. З.: Пошта у Ужицу. Архитектура урбанизам, бр. 40, Београд, 1966.

Публикације:

1. Биографски лексикон Златиборског округа, стр. 541, 542
2. Бркић, А.: Знакови у камену – српска модерна архитектура 1930-1980.

28

Београд, 1992.

3. Група аутора: *Хронологија револуционарне делатности Јосипа Броза Тита*. стр. 213
4. Познановић, Р.: *20 година ГП Златибор Титово Ужице*. ГП Златибор, Ужице 1969.
5. Симовић, Љ.: *Старо Ужице, белешке и успомене из године 1865-1875*. Гласник географског друштва, св 7-8, Београд, 1922, стр 175
6. Симовић, Љ.: *Ужице са вранама*. СКЗ Београд, 1996., стр. 335
7. Маневић, З.: *Лексикон неимара*. Београд, Грађевинска књига, 2008.
8. Марковић, Ж.: *Цариградски мemento*. Ужице, Историјски архив, 2008.
9. Миливојевић, Дејан: *Између искорака и помирења – архитектура Станка Мандића*. Ужице, 2014, стр. 113-177, 233-236, 251-267.

5.2. **Визуелни материјал у прилогу**

29

Историјске фотографије, извор: *Архитектура урбанизам бр. 13*, Београд, 1962.
Цртежи, извор: Миливојевић, Дејан: *Између искорака и помирења – архитектура Станка Мандића*. Ужице, 2014, стр. 145-158, 163, 251, 287.

5.3. **Подносилац извештаја/датум**

30

Ружица Јовановић, студ. арх. / април 2011.
Допуна: Јелица Јовановић, д.и.а. / децембар 2015.